

Ivana Mihić**

Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet,
Novi Sad

Uključenost oca u brigu o detetu: efekti očevih iskustava iz porodice porekla i kvaliteta relacija u porodici prokreacije*

Istraživanje prikazano ovim radom imalo je za cilj da opiše efekte koje na uključenost oca u porodicama sa detetom predškolskog uzrasta mogu imati očeve procene kvaliteta odnosa u porodici (bračnih i koroditeljskih relacija), te očeva iskustva iz porodice porekla, merena preko introjektovanog radnog modela roditeljske uloge i kapaciteti za ostvarivanje bliskosti očeva (unutrašnji radni model afektivne vezanosti).

Uzorkom istraživanja obuhvaćeno je 247 očeva iz porodica sa predškolskim detetom sa teritorije Vojvodine. Ispitanici su davali podatke o sopstvenoj uključenosti u brigu o detetu, kao i o funkcionalnosti partnerskog odnosa i roditeljskog saveza, te o iskustvima iz porodice porekla vezanim za prisustvo i uključenost oca, a procenjena je i njihova afektivna vezanost.

Rezultati su potvrdili pretpostavljeni model efekata na uključenost oca po kom domen očevih iskustava iz porodice porekla stvara značajne preduslove za uključenost oca u brigu o sopstvenom detetu i to direktnim uticajem, ali i delovanjem na kvalitet konteksta u kom se roditeljska uloga oca odvija (bračni i koroditeljski odnos) čiji je efekat na uključenost oca izraženiji.

Cljučne reči: uključenost oca, činioci uključenosti oca

* U radu je prikazan deo podataka iz odbranjene doktorske disertacije autora (naslov disertacije: „Činioci uključivanja oca u brigu o detetu“, odbranjena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, juna 2010. godine)

**imihic@ff.uns.ac.rs

Primljeno: 17.11.2010.

Prihvaćeno za štampu: 28.11.2010.

Uvod

Istraživanja u inostranstvu dosledno beleže i opisuju velik značaj koji kvalitet odnosa oca sa detetom ima na detetov celokupan razvoj od najmladih dana do odraslog doba, kao i na mentalno zdravlje naročito u adolescenciji i odraslom dobu. Takav efekat je nezavisan i kvalitativno drugačiji od doprinosa koji za razvoj deteta ima kvalitet relacije sa majkom (Volling i Belsky, 1992; Amato, 1994; Harris i sar, 1998; Culp i sar, 2000; Deutsch i sar, 2001; Dubowitz i sar, 2001; Aldous i Mulligan, 2002; Fluori i Buchanan, 2003; Williams i Kelly, 2005; Videon, 2005; East i sar, 2006; Brown, 2008; Bronte-Tinkew i sar, 2008; Sarkadi i sar, 2008). U odraslom dobu muškarca, preuzimanje uloge oca predstavlja jedan od najznačajnijih razvojnih zadataka, a lično zadovoljstvo oca i osećaj kompetencije u roditeljskoj ulozi doprinosi razvoju, kvalitetnijem životu i mentalnom zdravlju u odraslom dobu (za pregled Allen i Daly, 2007). Uključenost oca, kao preferirani oblik definisanja roditeljske uloge značajan je činilac kvaliteta partnerskih odnosa (Kalmijn, 1999), ali i činilac mentalnog zdravlja i kvalitetnog balansiranja ulogama kod supruge uključenog oca (Teitler, 2001; Ezzedeem i Richey, 2008; Pinneli i Fiori, 2008).

Iako i istraživanja kod nas takođe dosledno ukazuju na značaj koji odnos sa ocem ima u razvoju deteta (Lečić Toševski i sar, 2001; Todorović, 2004; Vujović 2004; Marinković, 2005; Mihić, 2005; Grubor i sar, 2008; Kodžopeljić i sar, 2008), ovoj temi je posvećeno značajno manje istraživačke pažnje. Uloga oca se u istraživanjima prati često kroz „binarni sistem“ (prisutan-ne), pa se, zapravo češće beleže efekti odsustva nego prisustva i uključenosti oca (Vujović 2004; Lečić Toševski i sar, 2001; Marinković, 2005), ili se analiziraju pojedini aspekti odnosa roditelj dete (npr. vaspitni stil) kada se mereni kvalitet relacije oca i deteta poredi sa kvalitetom odnosa majka-dete (Todorović, 2004; Mihić, 2005; Grubor i sar, 2008; Kodžopeljić i sar, 2008).

Samoj ulozi oca se u poslednje vreme pristupa i iz drugačijeg konteksta, pa se istraživanjima obuhvataju različiti aspekti funkcionalnosti odnosa otac-dete (Mihić, 2006; Mihić i Petrović, 2009; Marinković, 2005; 2007). Zastupljeni su, takođe, i podaci o uverenjima o ulozi oca (Mihić i Kapor Stanulović, 2007), ali i porodičnoj percepciji ponašanja oca u roditeljskoj ulozi (podela posla u kući i sl) (Mihić i sar, 2006; 2006a; Petrović, 2007; Zotović i sar, 2007, Mihić i sar, 2009b). Sva ova istraživanja dosledno ukazuju na to da se uloga oca definiše, vidi i procenjuje kao uloga manje toplog roditelja, distanciranog u odnosu sa decom, a odnos sa ocem kao više u riziku od razvoja nefunkcionalnih odnosa, sa niskim udelom intimnosti, pozitivne razmene i poverenja u trajnost relacije. Kada se posmatra uzrasni trend, istraživanja ukazuju na pravilnost jačanja pro-

cenjene emotivne dezangažovanosti oca (Mihić i sar, 2009a), sa kontinuiranim porastom negativnih emocija od deteta ka ocu (Marinković, 2005; 2009). Sa druge strane, uključivanje oca u brigu o detetu dominantno je birana poželjna osobina roditeljstva i među očevima i među majkama. Ipak, uloga oca je dominantno tradicionalnija i očevi imaju tradicionalnija uverenja o roditeljskim ulogama uopšte (Mihić i Kapor Stanulović, 2007). Pri tom, uverenja o roditeljskoj ulozi oca, ili preciznije tradicionalnost tih uverenja, podiže nivo stresa u roditeljstvu vezan za kompetenciju u roditeljskoj ulozi, što utiče negativno na kvalitet roditeljstva (Mihić, 2006). I kada se uloga oca prati preko percipirane podele posla u kući, deca izveštavaju o dominantno tradicionalnoj ulozi oca. U očevim aktivnostima vezanim za porodicu dominiraju fizičke aktivnosti i poslovi van kuće, poljoprivredna delatnost, naglašava se veći značaj zaposlenja (kao vid materijalnog zbrinjavanja porodice), manja je briga o deci i svakodnevnim obavezama u kući (Mihić i sar, 2006, Petrović, 2007). Efekti pomeranja ka egalitarizaciji, međutim, ukazuju na potencijalno pozitivne rezultate promene. U porodicama gde otac i majka pokazuju egalitarnu raspodelu uloga, vaspitni stil očeva je značajno kvalitetniji. Takođe u ovim porodicama je boljom procenjena porodična klima, izraženije je prihvatanje i autonomija u relaciji sa adolescentima, te niža frekvenca i izraženost konflikata u porodici (Zotović i sar, 2007).

I dok istraživanja u inostranstvu unazad 30-tak godina definišu različite činioce koji mogu voditi manjoj ili većoj uključenosti oca, kod nas, uprkos pokazateljima značajno niskog kvaliteta odnosa očeva i dece, takvih istraživanja nema. Istraživanje prikazano ovim radom, motivisano je pre svega potrebom da se otvori pitanje procesa koji dovode do (ne)uključivanja oca u brigu o detetu te da se opišu efekti nekih potencijalnih činilaca koji su u istraživanjima u inostranstvu prepoznati kao značajni. Ti mnogobrojni i različiti činioци dolaze iz nekoliko domena. Neki od njih potiču iz ličnih karakteristika oca i mogu se ticati vremena preuzimanja roditeljske uloge (Heath, 1994; Aldous i sar, 1998; Pudrovska i Carr, 2009), identiteta oca i centralnosti i vrednovanja roditeljske uloge u hijerarhiji uloga kod oca, te očekivanja vezanih za ovu ulogu (Maurer i sar, 2001; Rane i McBride, 2000; Madden-Derdich i Leonard, 2000; Fox i sar, 2000). Rezultati istraživanja koji prate efekte ovih činilaca ukazuju na to da su očevi kvalitativno različito uključeni u brigu o detetu u zavisnosti od uzrasta u kom preuzimaju roditeljsku ulogu, te da lični doživljaj zadovoljstva i visoko, egalitarno vrednovanje roditeljske uloge oca značajno doprinosi uključenosti u brigu o detetu. Značajan deo istraživanja beleži efekte koji dolaze iz porodice porekla i nude ideju o modelovanju (Hoffert, 2003; Forste i Jarvis, 2007), a u poslednje vreme i ideju o introjektovanoj predstavi oca, odnosno radnom modelu

roditeljske uloge koji je baziran na iskustvima različitih aspekata interakcije sa ocem u primarnoj porodici (Kramp, 2009). Kao medijator efekata iz porodice porekla prepoznaje se obrazac afektivne vezanosti (Sharabany i sar, 2006; Breherton i sar, 2006). Drugi veliki domen koji je prepoznat kao značajan za ulogu oca predstavljaju različiti aspekti odnosa u porodici u kojoj se očinstvo odvija. Rezultati pokazuju da je otac uključeniji u porodicama u kojima su partnerski odnosi funkcionalniji (Coiro i Emery, 1998; Carbera i sar, 2000; Cummings i sar, 2004), roditeljski savez jači i više podržavajuć (Mc Bride i Rane, 1998; Mc Hale i sar, 2000), a supruge pokazuju manje stavova kojima ograničavaju i regulišu aktivnosti oca sa detetom (regulatorsko ponašanje majki de Luccie, 1995; Fagan i Barnett, 2003).

Kao izvori potencijalnih uticaja na kvalitet ispunjavanja roditeljske uloge prate se i efekti uzrasta, pola i temperamenta deteta, ali i celokupnog društvenog konteksta, vezanog za, na primer, zaposlenje oca (Repetti, 1994) i majke (Barnett i Gareis, 2007) ili socijalnu politiku, ali i socijalizaciju uloga (Doucet, 2009) društveno normiranje i vrednovanje roditeljske uloge oca.

Dominantne tradicionalne vrednosti našeg društva centrirane su na decu, naglašavaju vrednost porodice, patrilinearnost i patrijarhat, ali sa sobom neretko povlače percepciju oca kao nezainteresovanog i neuključenog u život kuće i porodice. Odnosi u porodicama u Srbiji bogati su izvorima vulnerabilnosti roditeljske uloge oca, jer primat brige i staranja generacijama daju majkama uz istovremeno višegeneracijsko marginalizovanje uključenosti oca i naglašavanja materijalnog zbrinjavanja i autoriteta kao dominantnih karakteristika roditeljstva oca, spram bliskosti kao dominantne karakteristike roditeljstva majki. Aktuelna klima u makrosistemu srpskih porodica, međutim, traži pomeranje iz sistema tradicionalnih vrednosti ka egalitarnom, nudeći trenutno vrednosni vakuum u kom malo porodica uspeva da se definiše kao funkcionalan, a istovremeno egalitarno uređen sistem uloga i relacija. Otvaranje pitanja činilaca koji će omogućiti veću uključenost oca i prevazilaženje tradicionalnih obrazaca roditeljskih uloga ideja je ovog rada.

Metod

Istraživanje prikazano ovim radom imalo je za cilj da opiše efekte koje na uključenost oca u porodicama sa detetom predškolskog uzrasta mogu imati očeva procene kvaliteta odnosa u porodici (bračnih i koroditeljskih relacija), te očeva iskustva iz porodice porekla, merena preko introjektovanog radnog modela roditeljske uloge i kapaciteti za ostvarivanje bliskosti očeva (unutrašnji radni model afektivne vezanosti). Na ovaj način, istraživanje teži da integriše efek-

te i međusobne relacije činilaca koji dolaze iz domena konteksta definisanja i razvoja roditeljske uloge, domena primarnih porodica i afektivne vezanosti, kao ličnih kapaciteta koji su u odraslom dobu često percipirani kao medijator modela relacija koje nude odnosi u primarnoj porodici.

Varijable i instrumenti

U skladu sa problemom i ciljem istraživanja, merene varijable dolaze iz 3 domena:

- a. varijable konteksta roditeljske uloge oca
- b. varijable iskustava iz porodice porekla
- c. varijable afektivne vezanosti oca.

Prvi skup varijabli obuhvata očevu procenu kvaliteta partnerskih relacija i kvaliteta koroditeljske saradnje ostvarene u porodici prokreacije. **Kvalitet partnerskih relacija** operacionalizovan je i meren *Skalom prilagođenosti u bračnom odnosu* (Dyadic Adjustment Scale, DAS, Spanier, 1989). Ova skala se sastoji od 32 tvrdnje koje opisuju različite aspekte svakodnevnih bračnih odnosa na dimenzijama konsenzusa (usaglašavanje oko oblasti relevantnih za svakodnevno funkcionisanje, kao što su novac, obaveze u kući, sistem verovanja i vrednosti, slobodno vreme, odluke vezane za profesiju i slično), dijadnog zadovoljstva (nivo tenzije u bračnom odnosu), afektivno-seksualne usaglašenosti (intimnosti i emotivna razmena u partnerskom odnosu) i kohezivnosti (procenjeni nivo međusobne povezanosti i kvaliteta komunikacije među partnerima). Na osnovu odgovora ispitanika kojima on procenjuje svoj aktuelni partnerski odnos na ove 4 dimenzije, računaju se skorovi za svaku dimenziju posebno, kao i za celokupni skalu. Na osnovu skorova moguće je proceniti funkcionalnost (odnosno nefunkcionalnost) bračnog odnosa. Originalna istraživanja koja su primenjivala ovaj instrument ukazala su na njene zadovoljavajuće karakteristike (Spanier, 1976; Spanier i Thompson, 1982). U istraživanjima na našoj populaciji primenjan je više puta i pokazao dobre psihometrijske karakteristike (Draganić-Gajić i Stamenković-Rudić, 2004; Mihić, 2006; Mihić, 2007a; Jaramaz, 2010). I na uzorku ovog istraživanja, pouzdanost skale u celini, i pojedinačnih supskala je zadovoljavajuća, pa se vrednosti Kronbahovih alfa koeficijenata kreću se od .66 za supskalu Afektivno seksualne usaglašenosti do .82 za supskalu dijadnog konsenzusa. Kronbahov alfa koeficijent za celu skalu je .90. Ukupan skor na skali, kao i skorovi na pojedinim dimenzijama, govore o boljoj ukupnoj dijadnoj prilagođenosti u bračnom odnosu, odnosno njenim aspektima.

Kvalitet koroditeljske saradnje operacionalizovan je i meren skalom *Snaga roditeljskog saveza* (Parenting Alliance Measure, PAM, Abidin i Konold, 1999) koja se sastoji od 20 tvrdnji čijim sadržajem su prikazani različita ponašanja koja ukazuju na funkcionalnost koroditeljskih odnosa, zajedničko deljeno staranje o detetu i međusobnu podršku roditelja za ispunjavanje roditeljskih uloga. Ispitanici na petostepenoj skali procenjuju koliko je za njih karakterističan sadržaj svake tvrdnje. Ova skala je namenjena roditeljima dece od rođenja do kraja adolescencije. Na našoj populaciji instrument je primenjivan više puta i pokazao je, kao i na ranijim validacionim studijama (Abidin i Konold, 1999), zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Mihić, 2006; Mihić i sar, 2007; Mihić i sar, 2009b). Pouzdanost skale na uzorku ovog istraživanja je bila zadovoljavajuće visoka, i, merena Kronbahovim alfa koeficijentom iznosila je .90. Teorijski minimum na skali je 20, a maksimum 100, a viši skor na ovoj skali ukazuje na lošije funkcionisanje koroditeljskih odnosa, odnosno veći broj problema i izvora tenzije u oblasti koroditeljske saradnje.

Varijable iskustva iz porodice porekla operacionalizovane su modelom koji je ponudila Krampova (Kramp, 2009). **Iskustva odnosa sa ocem** su tako merena instrumentom *Prisustvo oca u porodici porekla* (Father presence questionnaire, Krampe i Newton, 2006) čija teorijska osnova pretpostavlja da je mera iskustava odnosa sa ocem ekvivalent psihičkog prisustva oca, odnosno introjektovane predstave o ulozi oca. Iako su instrumentom operacionalizovani svi faktori koji bi, po teoriji, bili povezani sa ovim konstruktom (a koji uključuju iskustvo direktnog odnosa sa ocem, odnos majke i oca, uverenja o ocu, ali i transgeneracijske obrasce ovih odnosa u porodicama oca i majke, te percepciju Boga kao oca) u ovom istraživanju obuhvaćena su iskustva direktnog odnosa sa ocem (preko iskustava emotivne uključenosti i dostupnosti oca u porodici porekla, fizičke uključenosti i dostupnosti oca u porodici porekla, negativnih iskustava vezana za prisustvo oca u porodici porekla), odnosa majke i oca (preko iskustava pozitivnog odnosa među roditeljima i koroditeljske saradnje u porodici porekla) i uverenja o ulozi i značaju oca za razvoj deteta. Konačna forma instrumenta korišćenog u ovom istraživanju ima 69 stavki na kojima, označavajući stepen slaganja sa tvrdnjom (na petostepenoj skali Likertovog tipa) ispitanici opisuju svoja iskustva u primarnoj porodici vezana za roditeljsko ponašanje i ulogu oca. U originalnim verifikacionim studijama (Krampe i Newton, 2006) instrument je pokazao zadovoljavajuće metrijske karakteristike: unutrašnja konzistentnost stavki, merena Kronbahovim alfa koeficijentom, iznosila je od .90 za supskalu Uverenja o uticaju oca na razvoj deteta do .96 za supskale Odnos između majke i oca i Osećanja prema ocu. Konkurentna validnost, merena korelacijama skorova na supskalama ovog instrumenta sa drugim relevantnim merama po-

rodičnih odnosa, bila je takođe zadovoljavajuća. Na uzorku istraživanja prikazanog ovim radom, instrument je u celini pokazao zadovoljavajuću unutrašnju konzistentnost (Alfa koeficijenti su za celokupnu skalu iznosi .95). U obradi su korišteni faktorski skorovi na izolovanim faktorima (emotivna uključenost i dostupnost oca; fizička uključenost i dostupnost oca; negativna iskustva vezana za prisustvo oca u porodici porekla, iskustva pozitivnog odnosa među roditeljima i koroditeljske saradnje i uverenja o značaju oca) koji zajedno opisuju 61.32% ukupne varijanse stavki i gotovo se u potpunosti poklapa sa originalnom strukturom instrumenta (opširnije u Mihić, 2010).

Afektivna vezanost ispitanika procenjavana je upitnikom *Relationship Questionnaire* (RQ, Bartolomew i Horowitz, 1991). Instrument se sastoji od četiri opisa, po jednog za svakog od 4 teorijski opisana obrasca afektivne vezanosti (prema klasifikaciji Kim Bartolomew). Ispitanici biraju jedan koji ih, po njihovoj proceni, najbolje opisuje, a takođe i svaki opis rangiraju na skali od 1 (u potpunosti ne važi za mene) do 4 (važi u velikoj meri) (Crowel i sar, 1999). Na osnovu podataka sa ovog instrumenta dobijaju se kontinuirani skorovi za dve dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti na sledeći način:

- Skor za model (sliku) o sebi dobija se sabiranjem procena za dva obrasca afektivne vezanosti koje karakteriše pozitivan model sebe (siguran i izbegavajući) od čega se zatim oduzme zbir procena za obrasce afektivne vezanosti koje karakteriše negativan model sebe (preokupirani i plašljivi). Skor za model sebe je ekvivalent dimenzije anksioznosti vezane za bliske relacije.

- Skor za model (sliku) značajnih drugih dobija se sabiranjem procena za siguran i preokupiran obrazac afektivne vezanosti (koje karakteriše pozitivan model drugih) od čega se zatim oduzme zbir procena na dva obrasca afektivne vezanosti koja karakteriše negativan model drugih (izbegavajući i plašljivi obrazac). Skor za model značajnih drugih je ekvivalent dimenzije izbegavanja vezanog za bliske relacije.

Kombinacijom ova dva skora, nezavisno od opisa koji je ispitanik odabrao može se dobiti obrazac afektivne vezanosti za ispitanika, prema klasifikaciji Kim Bartolomew:

- siguran obrazac afektivne vezanosti- pozitivan skor za oba modela
- izbegavajući obrazac afektivne vezanosti - pozitivan skor na modelu sebe, negativan na modelu značajnih drugih
- preokupirani obrazac afektivne vezanosti -pozitivan skor na modelu značajnih drugih, negativan za model sebe i
- plašljivi obrazac afektivne vezanosti - negativan skor za oba modela.

Uključenost oca merena je i procenjavana *Inventarom uključenosti oca* (Inventory of Father Involvement, IFI, Bradford i sar, 2002). Autori su ovu skalu zamislili kao kratku formu samoprocene očeve uključenosti koja bi mogla da bude korištena u većim istraživanjima (Bradford i sar, 2002; Schoppe-Sullivan, 2004). Skala se sastoji iz 26 stavki (kraća forma; duža forma ima 43 stavke) kojima je obuhvaćeno 9 dimenzija kojima su operacionalizovani različiti aspekti uključenosti oca (npr. disciplinovanje i razvoj odgovornosti, zajedničko vreme, staranje o deci- u smislu materijalne brige o detetu, pružanje podrške majci, pohvale i izražavanje emocija prema detetu i sl). U ovom istraživanju korištena je kratka forma *Inventara uključenosti oca*, koja je modifikovana tako da obuhvata aspekte uključenosti oca koji su odgovarajući s obzirom na uzrast deteta u fokusu studije. Naime, u originalnoj verziji postojala je i subskala pomoć oko domaćih zadataka. Ova subskala nije korištena u ovom istraživanju budući da su uzorkom obuhvaćeni roditelji dece predškolskog uzrasta. Takođe, s obzirom da je u fokusu bilo roditeljstvo u potpunoj porodici, iz skale su isključene stavke koje se odnose na pružanje, pre svega materijalne, podrške razvoju dece bez obzira na to da li su u istom domaćinstvu.

Instrument primenjen u istraživanju tako ima 23 stavke na kojima očevi procenjuju koliko su, u poslednjih mesec dana bili uključeni u opisane aktivnosti. Petostepenoj skali Likertovog tipa, dodata je, kao i u originalnom obliku, i opcija koja očevima daje mogućnost da izraze da naveden oblik interakcije sa detetom, nije uopšte nešto u čemu on učestvuje kada je u pitanju roditeljstvo nad njegovim detetom.

Na uzorku ovog istraživanja instrument takođe pokazuje zadovoljavajuću pouzdanost (vrednost alfa koeficijenta iznosi .91 za celu skalu) a faktorska analiza ukazuje da je mereni koncept uključenosti oca multidimenzionalan, ali da se skala, kao što su autori i predvideli, zbog visoke korelacije među faktorima, može koristiti i kao jedinstvena mera učešća oca u razvoju deteta i to tako da obuhvata samoprocenu uključenosti u smislu podrške u obrazovanju, dostupnosti i provođenja zajedničkog vremena sa detetom, materijalne podrške i omogućavanja napredovanja, podrške u obrazovanju, disciplinovanja i podsticanja odgovornosti, te učešće u interakcijama pozitivne emotivne razmene vezane za roditeljstvo (i sa detetom i sa majkom).

Uzorak istraživanja

U uzorak je uključeno 247 očeva iz porodica sa teritorije Novog Sada, Kikinde, Žablja i okolnih sela. Ispitanici su prosečno oko 8 godina u braku, a raspon je od 2-23 godine.

Najviše očeva iz uzorka ima završenu srednju školu (68%), dok je procenat očeva sa osnovnom školom 10.9%, a očeva koji su završili višu školu, fakultet ili dalje nivoe školovanja 16.6%. Podaci o obrazovnom statusu nedostaju za 4.5% ispitanika. 83.8% očeva je zaposleno. Broj dece u porodicama obuhvaćenim uzorkom kreće se od 1 do 4. Najviše očeva ima iskustvo roditeljstva sa dvoje dece (63.4%). Sve porodice iz uzorka obuhvaćenog istraživanjem pripadaju razvojnoj fazi porodice sa predškolskim detetom. Očekuje se da se u ovoj razvojnoj fazi postavi temelj koroditeljske saradnje i podrške (roditeljski savez), kao i podele uloga vezano za brigu o detetu. U tom smislu, uključenost oca- oblici i oblasti angažovanja, se definišu upravo u ovoj razvojnoj fazi.

Budući da sva deca iz porodica iz uzorka pohađaju vrtić ili jaslice, porodice obuhvaćene uzorkom su se susrele sa još jednim razvojnim zadatkom koji se tiče otvaranja porodičnog sistema ka drugim sistemima brige, vaspitanja i zaštite deteta. Ovim su dosadašnji vaspitni procesi u porodici, ali i procesi staranja o detetu, postali podložni proceni pre svega od strane vaspitača, ali i od strane drugih roditelja u vrtiću. Polazak u vrtić i obaveze oko njega, nametnule su dodatne potrebe reorganizacije uloga i odgovornosti u porodici (vođenje deteta u vrtić i iz njega, roditeljski sastanci, učešće u aktivnostima u vrtiću, prolazak kroz period adaptacije i slično).

Rezultati

Deskriptivni pokazatelji za uzorak. Prosečna vrednost na Skali snage roditeljskog saveza, ($AS = 29.67$, $Sd = 8.92$), ukazuje na procenu koroditeljske saradnje u teorijskom domenu zadovoljavajućih vrednosti. Ukupno procenjen kvalitet bračnih relacija meren Skalom dijadne prilagođenosti ($AS = 112.54$, $Sd = 14.346$) ukazuje na procenu u nivou proseka do nešto ispod proseka (Spanier, 1989; Draganić-Gajić i Stamenković-Rudić, 2004). U nivou proseka procenjena je afektivno seksualna usaglašenost, dok je pad uočljiv na proceni konsenzusa i dijadnog zadovoljstva. Iznad proseka procenjena je kohezivnost u braku.

Najviše očeva ima sigurni obrazac afektivne vezanosti (58.3%), dok su drugi obrasci afektivne vezanosti zabeleženi u očekivano nižem procentu (tabela 1).

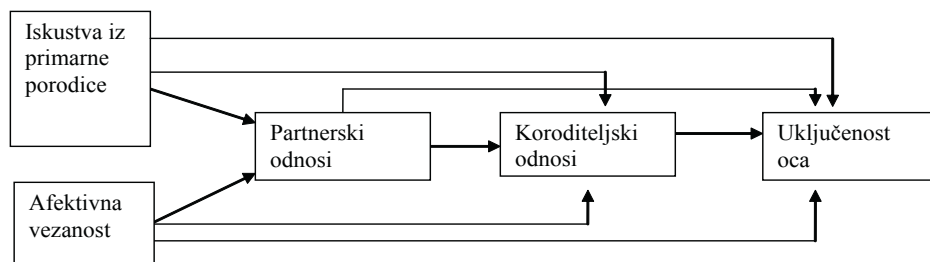
Tabela 1. *Raspodela obrazaca afektivne vezanosti*

	Učestalost	%	Validni %
sigurna	144	58.3	65.5
preokupirana	31	12.6	14.1
izbegavajuća	31	12.6	14.1
bojažljiva	14	5.7	6.4
Total	220	89.1	100.0
Nedostaju podaci	27	10.9	

Prosečan skor na *Inventaru uključenosti oca* ($As=95.79$, $Sd=15.27$) ukazuje na pravilnost da očevi sebe procenjuju kao visoko uključene u brigu o detetu. Razlike u uključenosti oca nisu uočene s obzirom na zaposlenost očeva, broj dece u porodici, dok su promene u uključenosti oca s obzirom na trajanje braka i obrazovanje očeva vidljive samo u nekim merenim aspektima (disciplinovanje, materijalno zbrinjavanje), ali ne i u globalnoj samoprocenjenoj uključenosti.

Predikcija uključenosti oca na osnovu pretpostavljenog modela činilaca. U model path analize kao kriterijska varijabla uneta je uključenost oca. Pretpostavljeni model (slika 1) obuhvatao je efekte svih procenjivanih iskustava iz porodice porekla, afektivne vezanosti, kvaliteta partnerske relacije i koroditeljske saradnje i to na sledeći način:

- u prvom koraku ispitivani su direktni efekti svih varijabli unetih u model na uključenost oca
- u narednom koraku ispitivani su uticaji kvaliteta partnerskih relacija, afektivne vezanosti i iskustava iz porodice porekla na funkcionalnost koroditeljske saradnje
- u trećem koraku ispitivani su efekti afektivne vezanosti i iskustava iz porodice porekla na kvalitet partnerske relacije
- u poslednjem koraku ispitivani su efekti iskustava iz porodice porekla na dimenzije unutrašnjeg radnog modela (zasebno za anksioznost i izbegavanje vezano za bliske relacije).

Slika 1. *Pretpostavljeni model činilaca uključenosti oca*

Ovakav redosled vođen je pretpostavkama iz teorije afektivne vezanosti po kojima iskustva iz porodice porekla modeluju shvatanja bliskih veza. Efekti ovako nastalih modela vidljivi su u kapacitetima za formiranje i održavanje stabilnih i funkcionalnih relacija koje služe kao sigurna baza za istraživanje novih uloga i razvoj i integraciju identiteta u odrasloj dobi (što su partnerski odnosi). Takođe, teorija razvoja porodice pretpostavlja da se temelj kvaliteta porodičnih relacija nalazi u funkcionalnom partnerskom odnosu, na kog se nadograđuje koroditeljski odnos u okviru kog se definišu i razvijaju roditeljske uloge oba roditelja.

Rezultati iz prvog koraka path analize ukazuju na to da pretpostavljeni model činilaca opisuje oko 33% ukupne varijanse uključenosti oca, te da je doprinos svake od unesenih varijabli za procenat objašnjene varijanse statistički značajan. Značajnim se beleže direktni samostalni doprinosi očeve procene kvaliteta koroditeljske saradnje, kvaliteta partnerskih odnosa i nekih aspekata merenih iskustava iz porodice porekla, vezanih za fizičku dostupnost oca, negativnu emotivnu razmenu sa njim i uverenja o značaju roditeljske uloge oca (tabela 2).

Tabela 2. Rezultati hijerarhijske regresione analize iz prvog koraka path analize- direktni efekti na uključenost oca

R=.578, R2=.334, F=19.349, p<.01	β	p
Koroditeljski odnosi	-.295	<.01
Partnerske relacije-dijadna prilagođenost	.246	<.01
Uverenja o značaju oca	.130	<.05
Negativna iskustva vezana za prisustvo oca u primarnoj porodici	-.193	<.01
Fizička dostupnost oca u primarnoj porodici	.184	<.01

U narednom koraku path analize, rezultati ukazuju da merene varijable opisuju oko 29% ukupne varijanse očeve procene koroditeljskih odnosa. Značajnim se pokazuju efekti kvaliteta partnerskih odnosa i uverenja o značaju oca (tabela 3.)

Tabela 3. Rezultati iz drugog koraka path analize- efekti na koroditeljski odnos

R=.538, R2=.289, F=40.685, p<.01	β	p
Partnerske relacije-dijadna prilagođenost	-.483	<.01
Uverenja o značaju oca	-.174	<.01

Rezultati trećeg koraka path analize ukazuju na, iako statistički značajnu, relativno malu prediktivnu moć pretpostavljenih varijabli za kvalitet bračnih relacija. Značajne efekte ostvaruju iskustva iz porodice porekla vezana za procenu pozitivne interakcije i saradnje među roditeljima te uverenja o značaju roditeljske uloge oca (tabela 4.)

Tabela 4. Rezultati iz trećeg koraka path analize- efekti na kvalitet partnerske relacije

R=.298, R2=.089, F=9.766, p<.01	β	p
Pozitivan odnos među roditeljima i koroditeljska saradnja u porodici porekla	.255	<.01
Uverenja o značaju oca	.144	<.05

Iako je teorijski pretpostavljeno, dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti ne doprinose značajno razumevanju funkcionalnosti bračne relacije, kao ni koroditeljske saradnje. Ipak, korelacije anksioznosti i izbegavanja sa procenom koroditeljske saradnje, merenim dimenzijama kvaliteta partnerske relacije i dijadnom prilagođenošću u celini, ukazuju na teorijski očekivanu, iako nisku, povezanost (tabela 5).

Tabela 5. Korelacije dimenzija afektivne vezanosti sa procenom kvaliteta partnerskih relacija

	Anksioznost	Izbegavanje
Koroditeljski odnosi	-.025	-.156*
Konsenzus u braku	.175**	.227**
Dijadno zadovoljstvo	.108	.070
Afektivno seksualna usaglašenost	.065	.067
Kohezivnost	.151*	.077
Partnerski odnosi (dijadna prilagođenost)	.171*	.166*

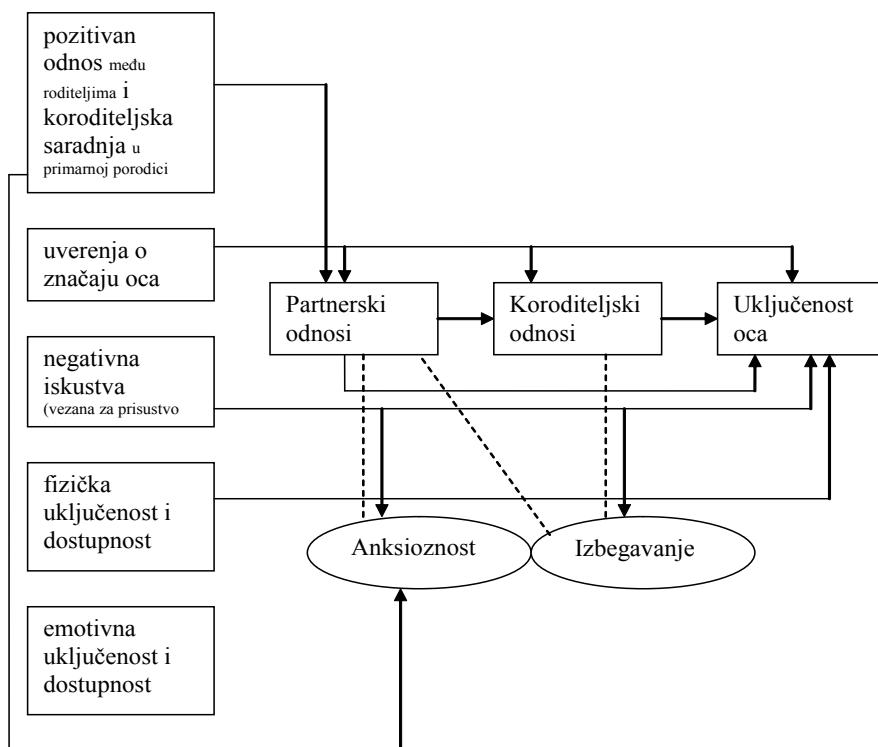
U poslednjem koraku path analize uočava se značajan, iako nizak, doprinos iskustava iz porodica porekla za afektivnu vezanost očeva. Procenat objašnjene varijanse je nešto veći za izbegavanje (model značajnih drugih), a primećuju se i razlike u samostalnim doprinosima procenjivanih iskustava iz primarne porodice za dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti (tabela 6).

Tabela 6. Rezultati iz završnog koraka path analize- efekti na afektivnu vezanost očeva

	Anksioznost		Izbegavanje	
	β	p	β	p
Negativna iskustva vezana za prisustvo oca u primarnoj porodici	.222	<.01	-.233	<.01
Pozitivan odnos među roditeljima i koroditeljska saradnja u porodici porekla	/	/	.391	<.01

Završni model (slika 2) path analize ukazuje na specifične doprinose dva od tri pretpostavljena domena činilaca- iskustava iz porodice porekla i konteksta u kom se roditeljska uloga oca odvija.

Slika 2. Završni model path analize- činioci uključenosti oca

Pri tom se može uočiti da su i direktno, i u međusobnim relacijama procenjivanih varijabli, značajni samo pojedini aspekti iskustava iz porodice porekla, kao i da su direktni efekti ovog domena činilaca značajno manje izraženi u odnosu na kontekstualne varijable.

Diskusija rezultata

Ukoliko se uključenost oca razume kao kvalitetno ispunjena roditeljska uloga oca, onda rezultati ukazuju na to da je, kao i u drugim definisanim modelima determinanti kvaliteta roditeljstva (Belsky, 1984; Mihić, 2007), kvalitet ispunjavanja roditeljske uloge oca pod uticajem činilaca koji potiču iz nekoliko izvora. U ovom istraživanju prepoznati su efekti konteksta u kom se roditeljsko ponašanje odvija, kao i značaj razvojne istorije očeva u smislu iskustava sa ocem u porodici porekla. U daljem delu teksta biće diskutovani podaci za svaki od ovih domena.

Prvi domen - kontekstualne varijable. Rezultati istraživanja predstavljenog ovim radom prepoznaju izražene i direktne efekte kontekstualnih varijabli na uključenost oca.

Brak. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na pravilnost da funkcionalniji partnerski odnosi pružaju bolji kontekst za uključivanje oca u brigu o detetu, što je u skladu i sa rezultatima ranijih istraživanja u ovoj oblasti (Lee i Doherty, 2007).

U isto vreme, rezultati pokazuju da je na uzorku istraživanja funkcionalnost braka, operacionalizovana i merena Skalom dijadne prilagođenosti (Spanier, 1989) u domenu niskih vrednosti proseka (procena prema Spanier, 1989 i Draganić-Gajić i Stamenković-Rudić, 2004). Brakove ispitanika iz uzorka karakteriše nešto izraženija tenzija, nizak nivo usaglašavanja među partnerima po pitanjima obaveza u kući, sistema vrednosti, slobodnog vremena, odluka vezanih za profesiju i slično. U isto vreme, komunikacija i bliskost među partnerima se procenjuje kao izrazito visoka. Pad na dimenzijama konsenzusa i dijadnog zadovoljstva, mogao bi se razumeti kao očekivan s obzirom na razvojnu fazu u kojoj se porodice iz uzorka nalaze. I druga istraživanja su ukazala da je faza u kojoj se konstituišu i usaglašavaju roditeljske uloge međusobno, kao i različite uloge (profesionalne –porodične) kod svakog roditelja ponaosob, „test“ funkcionalnosti braka, u smislu da se povećava nivo konflikata i tenzije (Belsky i Hsieh, 1998; Lawrence i sar, 2007; Moller i sar, 2008). Međutim, druga istraživanja na našoj populaciji ukazuju na slične karakteristike bračnih odnosa, nezvano za razvojnu fazu (Draganić-Gajić i Stamenković-Rudić, 2004; Mihić, 2006; Mihić, 2007a; Petrović, 2008). Ova ujednačenost u slici braka u porodi-

cama različitih razvojnih faza može da ukaže na pravilnost da tipičan brak u Srbiji predstavlja odnos u kom, osim visoko vrednovane bliskosti i međusobne povezanosti, postoji tenzija, ugrožen sklad u vrednostima i narušeno zadovoljstvo relacijom. Takođe, u ranim fazama (kakva je faza u kojoj su ispitanici iz uzorka ovog istraživanja) prisutno je i nisko slaganje u onim relacijama koje treba da obezbede zadovoljavajuću podelu posla u kući, organizaciju porodičnog funkcionisanja i podršku za balansiranje profesionalnim i porodičnim ulogama. U svim razvojnim fazama dominantna je visoko procenjena kohezivnost, koja se može razumeti kao protektivni faktor, gde se naglašavanjem emotivne bliskosti među članovima pokušava kompenzovati eventualan pad u drugim domenima funkcionisanja braka. Potencijalno je moguće da je ovakva dinamika bračnog funkcionisanja način da se pomire tradicionalna uverenja o potrebi održavanja porodičnog zajedništva i bliskosti sa jedne strane, i egalitarna očekivanja društva koja predstavljaju izazov za uspostavljanje uloga i redefinisane vrednosti svakodnevnog porodičnog funkcionisanja. Rezultati koji ukazuju na izražene efekte percipirane partnerske relacije na uključenost oca, otvaraju pitanje kapaciteta brakova ovog kvaliteta da zaista prihvate, razviju i podrže ulogu uključenog oca. Partnerski odnosi su, pri tom, značajno oblikovani relacijama iz porodice porekla koji upućuju na bliskost i saradnju među roditeljima, ali i na vrednovanje oca i očinske figure. Ovakvi rezultati potencijalno ukazuju na pravilnost razvoja vrednosti egalitarnih roditeljskih uloga koja postoji u porodicama sa dobrom koroditeljskom saradnjom, a prenosi se delovanjem na partnerske veštine dece.

Roditeljski savez. Kvalitet koroditeljske saradnje u porodicama iz uzorka procenjen je kao zadovoljavajući. U odnosu na istraživanja roditeljskih odnosa u kasnijim fazama (Mihić, 2006), roditelji iz razvojne faze obuhvaćene ovim istraživanjem, procenjuju koroditeljske odnose kao manje kvalitetne. Ovo se može razumeti kao posledica samih razvojnih zadataka, koji u ovoj fazi pretpostavljaju uspostavljanje koroditeljskih odnosa, te formiranje pravila i usklađivanje očekivanja i vrednosti vezanih za deljenu brigu o detetu. Procene drugih istraživanja zaista ukazuju na pravilnost da tokom razvojne faze porodice sa predškolskim detetom, raste broj interakcija među roditeljima koje se opisuju kao „mešane“ - u smislu da u sebi nose i kooperativne poruke (koje ukazuju na saradnju), ali i kompetitivne, nepodržavajuće poruke među roditeljima (Gable i sar, 1995). Efekti kvaliteta koroditeljske saradnje na uključenost oca prepoznati su i u velikom broju dosadašnjih istraživanja (Mc Bride i Rane, 1998; Mc Hale i sar, 2000; Elliston i sar, 2008). Rezultatima je opisan i razvojni sled, po kom se primećuje značajan doprinos procenjenog kvaliteta partnerskih odnosa koroditeljskom funkcionisanju. U isto vreme, međutim - s obzirom na gotovo

identičan doprinos partnerske i koroditeljske relacije uključenosti oca, ovi podaci otvaraju pitanje veštine porodica sa ovih prostora da odvoje domene i dinamiku funkcionisanja bračne i koroditeljske relacije, te da potencijalno prelivaju "utiske" o kvalitetu jedne u kvalitet druge relacije. Tradicionalna shvatanja porodica na ovom prostoru naglašava centralnost roditeljske uloge u odnosu na druge, pa i na bračnu ulogu, kao i „prevlast“ roditeljskog ponašanja u odnosu na bračno. U tom smislu, moguće je da u porodicama ne postoji dovoljno razvijena distinkcija između funkcija bračnih i koroditeljskih relacija, čije je uspostavljanje jedan od razvojnih zadataka porodice u razvojnoj fazi u kojoj se nalaze ispitanici iz uzorka ovog istraživanja. Iako efekti fuzionisanih baza za intimne relacije i izvršne porodične relacije možda nisu direktno vidljivi u funkcionisanju potpunih porodica, oni mogu biti značajan ometač uspostavljanja zajedničkog roditeljstva u situacijama konflikta, rastave ili razvoda kada bi kvalitetan koroditeljski odnos trebalo da služi kao protektivni faktor koji će omogućiti održavanje saradnje među roditeljima po pitanju vaspitanja i staranja o detetu (Margolin i sar, 2001). Da bi se ovakva pravilnost potvrdila ili odbacila potrebno je longitudinalno istraživanje kojim bi se pratio razvoj koroditeljske saradnje, te promene koje u njemu i uključenosti oca nastaju tokom života porodice i u kontekstu promena u bračnom funkcionisanju.

Drugi domen - iskustva iz porodice porekla. Podaci dobijeni ovim istraživanjem ukazuju na pravilnost da pozitivnija iskustva vezana za ulogu oca u primarnoj porodici koreliraju sa većom uključenosti oca. Uključeniji otac, tako, izveštava o većoj fizičkoj dostupnosti i uključenosti svog oca, manjoj izraženosti negativnih iskustava vezanih za očinstvo, a iz porodice porekla nosi pozitivna uverenja o značaju oca za razvoj deteta. Ovim podacima potvrđena je donekle ideja o modelovanju (Park, 2002; Pleck, 2004) i rezultati dobijeni u drugim istraživanjima koja ukazuju na pravilnost da su karakteristike odnosa roditelj-dete značajno povezane sa prethodnim iskustvima roditelja u primarnim porodicama (Dunn i sar, 2000; Hoffert, 2003; Forste i Jarvis, 2007). Takođe, iskustva iz porodice porekla značajno doprinose opaženom kvalitetu konteksta u kom se odvija odnos roditelj-dete. Pri tom dosledno ostaju najistaknutiji efekti uverenja o značaju roditeljske uloge oca. Čini se da porodica koja može da razvije pozitivna očekivanja vezana za mogućnost uticaja oca na razvoj deteta, značajno razvija kapacitete svoje dece da ostvare kvalitetne relacije sa partnerom koje onda vode većoj mogućnosti aktivnog učešća u brizi detetu u porodici prokreacije.

Iskustva iz porodice porekla prikupljane su instrumentom koji u svojoj teorijskoj osnovi ima ideju o formiranju radnog modela roditeljske uloge oca kao introjektovane predstave ove roditeljske uloge i njenih korelata i efekata (Krampe, 2009). U tom smislu, možemo reći da rezultati ukazuju na pravilnost da

pozitivan radni model roditeljske uloge oca, baziran na percipiranoj kvalitetnoj koroditeljskoj saradnji i podršci, uvažavanju i promovisanju značaja roditeljske uloge oca, kao i direktnim iskustvima fizičke uključenosti oca u primarnim porodicama, pruža dobar osnov za ostvarivanje boljih relacija u porodici prokreacije, i to onih relacija koje su značajan kontekst za ispunjavanje kvalitetne uloge oca.

Teorijski se pretpostavlja da bi afektivna vezanost mogla da bude jedan od medijatora efekata iskustava iz porodice porekla. U istraživanju prikazanom ovim radom, nisu nađeni efekti afektivne vezanosti očeva na uključenost oca, ali ni na ispitivane aspekte konteksta u kom se roditeljska uloga oca odvija, što je rezultat očekivan na osnovu prethodnih istraživanja (Eiden i sar, 1995; Paley i sar, 2002; Mihić, 2006; 2007 b). Ipak, nađene su značajne korelacije karakteristika afektivne vezanosti sa procenjenim kvalitetom partnerskog i koroditeljskog odnosa. Pri tom anksioznost kao mera potrebe za bliskošću značajno korelira sa kvalitetom partnerskog odnosa, i to naročito sa onim njegovim aspektima koji osiguravaju ostanak u vezi- dogovor i zajedništvo. Izbegavanje, kao mera kapaciteta za ostvarivanje i održavanje bliskosti korelira sa izvršnim funkcijama- funkcionisanjem roditeljskog saveza i dogovorom i raspodelom uloga i obaveza kao aspektom partnerskog funkcionisanja.

Afektivna vezanost većine očeva je, kako je i očekivano, procenjena kao sigurna, što ukazuje na dobre kapacitete za stvaranje i održavanje bliskosti, te balansiranje individualnošću i zajedništvom. Procenat nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti na uzorku je očekivan i u skladu sa većinom drugih istraživanja na odrasloj populaciji u ovom regionu. Odstupanje je uočeno u nešto većem broju ispitanika koji pripadaju bojažljivom obrascu afektivne vezanosti. Iako ovo može biti posledica primenjenog instrumenta, neka istraživanja pokazala su da pojava ovog i odbacujućeg obrasca afektivne vezanosti kod roditelja može biti indikator manjeg zadovoljstva bračnim funkcionisanjem (Moller i sar, 2006), što je očekivana razvojna promena za razvojnu fazu u kojoj se nalaze ispitanici uključeni u ovo istraživanje.

Kako je teorijski i pretpostavljeno, značajne efekte na sigurnost afektivne vezanosti ostvaruju iskustva iz primarne porodice ispitanika. Pri tom je uočena pravilnost da anksioznosti oca doprinose iskustva negativne razmene sa ocem, dok izbegavanju osim ovog aspekta doprinosi i iskustvo nisko zastupljene pozitivne emotivne razmene i saradnje među roditeljima. Slično rezultatima ovog istraživanja, i druga istraživanja ukazuju na pravilnost značajne povezanosti iskustava iz porodica porekla (i to pre svega iskustava sa ocem) sa afektivnom vezanošću u odrasloj dobi (Vukobrat, 2010).

Iako se pretpostavlja da unutrašnji radni model afektivne vezanosti svoj osnov ima u iskustvima u primarnim porodicama, važno je napomenuti da je mera koja je korištena u ovom istraživanju ipak prvenstveno mera partnerske afektivne vezanosti. U tom smislu, uočene relacije sa kontekstualnim varijablama (korelacije sa kvalitetom koroditeljske saradnje i partnerskih odnosa), mogu se zapravo smatrati kapacitetima odnosa među partnerima da pruže jedan drugom sigurnu bazu u istraživanju novonastalih uloga i relacija (vezano za roditeljske uloge), kao i kapacitet za prilagođavanje na promene i poverenje u stabilnost relacije koja je temelj porodice koju stvaraju. Ovi kapaciteti mogu biti veoma važni u definisanju roditeljske uloge oca kao uključenog u brigu o detetu.

Ovim istraživanjem obuhvaćeni su samo neki potencijalni činioci uključenosti oca. Potrebna su dodatna istraživanja koja bi bila usmerena na prepoznavanje efekata karakteristika deteta, kao trećeg, modelima determinanti kvaliteta pretpostavljenog, domena činilaca roditeljskog ponašanja. Takođe, u ovom istraživanju uključenost oca merena je preko samoprocene očeva, što je potencijalno uticalo na same podatke o nivou uključenosti oca u brigu o detetu u porodicama iz uzorka. U daljim istraživanjima u ovoj oblasti trebalo bi primeniti i druge mere, kao i procenu apsolutne i relativne uključenosti oca. Preciznije podatke o razvoju roditeljske uloge oca, kao i o promenama koje prate prelazak u roditeljstvo i definisanje roditeljskih uloga, pa i nivo uključenosti oca, dala bi longitudinalna studija razvoja celokupnih porodičnih relacija.

Literatura

Abidin R, & Konold, T. (1999). *Parenting alliance measure- professional manual*. Odessa: Psychological assessment resources, Inc.

Aldous J., & Mulligan, G. (2002). Fahter's child care and childrens behavior problems: a longitudinal study. *Journal of Family Issues*, 23, 624-647.

Aldous, J., Mulligan, G., & Bjarnason, T. (1998). Fathering over time: what makes the difference. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 809-820.

Allen, S., & Daly, K. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Guelph: Centre for families, work and well being, University of Guelph.

Amato, P. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 1031-1042.

Barnett, R., & Gareis, K. (2007). Shift work, parenting behaviors and children's socioemotional well-being. *Journal of Family Issues*, 28, 727-748.

Bartholomew, K., & Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 226-244.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: a process model. *Child Development*, 55, 83-96.

Belsky, J., & Hsieh, K. (1998). Patterns of marital change during the early childhood years: parent personality, coparenting and division of labor correlates. *Journal of Family Psychology*, 12, 511-528.

Bradford, K., Hawkins, A. J., Palkowitz, R., Christiansen, S., Day, R. D., & Call, V. (2002). The Inventory of father involvement: a pilot study of a new measure of father involvement. *The Journal of Men's Studies*, 10, 183-196.

Bretherton, I., Lambert, D., & Golby, B. (2006). Modeling and reworking childhood experiences: involved fathers' representations of being parented and of parenting a preschool child. In: Ofra, M. (Ed.), *Parenting representations: theory, research and clinical implications* (pp. 177 – 207). Cambridge: University Press

Bronte-Tinkew, J., Carrano, J., Horowitz, A., & Kinukawa, A. (2008). Involvement among resident fathers and links to infant cognitive outcomes. *Journal of Family Issues*, 29, 1211-1244.

Carbera, N., Tamis LeMonda, C., Bradley, R.H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in 21st century. *Child Development*, 71, 127-136.

Coiro, M., & Emery, R. (1998). Do marriage problems affect fathering more than mothering? A quantitative and qualitative review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1, 23-40.

Crowel, J., Fraley, R. C., & Shaver, P. (1999). Measurement of individual differences in adolescent and adult attachment. In: J. Cassidy, P. Shaver (eds). *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 434 – 465). New York, London: Guilford press.

Culp, R., Schadle, S., Robinson, L., & Culp, A. (2000). Relationships among paternal involvement and young children's perceived self-competence and behavioral problems. *Journal of Child and Family Studies*, 9, 27-38.

Cummings, M.E., Goehe-Morey, M.C, & Raymond, J. (2004). Fathers in family context: effects of marital quality and marital conflict. In: M. Lamb (ed). *The*

role of the father in child development (pp. 196 – 221). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.

De Luccie, M. (1995). Mothers as gate-keepers: a model of maternal mediators of fathers involvement. *Journal of Genetic Psychology*, 156, 115-131.

Deutsch, F., Servis, L., & Payne, J. (2001). Paternal participation in child care and its effects on childrens self-esteem and attitudes towards gendered roles. *Journal of Family Issues*, 22, 1000-1024.

Doucet, A. (2009). Dad and baby in the first year: Gendered responsibilities and embodiment. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 624, 78-98.

Draganić-Gajić, S., i Stamenković-Rudić, B. (2004). Tranzicija: izazov braku. U: J. Veselinović (ur). *Izazovi porodica, izazovi porodičnih terapeuta u vremenu tranzicije*. Beograd: Centar za porodicu, 31-42.

Dubowitz, H., Black, M., Cox, C., Kerr, M., Litrownik, A., Radhakrishna, A., English, D., Schneider, M., & Runyan, D. (2001). Father involvement and child functioning at age 6 years: a multisite study. *Child Maltreat*, 6, 300-309.

Dunn, J., Davies, L., O'Connor, T., & Sturgess, W. (2000). Parents' and partners' life course and family experiences: Links with parent-child relationships in different family settings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 955-968.

East, L., Jackson, D., & O'Brien, L. (2006). Father absence and adolescent development: a review of the literature. *Journal of Child Health Care*, 10, 283-295.

Eiden, R., Teti, D., & Corns, K. (1995). Maternal working models of attachment, marital adjustment, and the parent-child relationship. *Child Development*, 66, 1504-1518.

Elliston, D., McHale, J., Talbot, J., Parmley, M., & Kuersten-Hogan, R. (2008). Withdrawal from coparenting interactions during early infancy. *Family Process*, 47, 481-499.

Ezzedeen, S., & Richey, K. (2008). The man behind the woman: a qualitative study of the spousal support received and valued by executive women. *Journal of Family Issues*, 29, 1107-1135.

Fagan, J., & Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gate-keeping, paternal competence, mother attitudes about the father role and father involvement. *Journal of Family Issues*, 24, 1020-1043.

Fluori, E., & Buchanan, A. (2003). The role of father involvement in children

later mental health. *Journal of Adolescence*, 26, 63-78.

Forste, R., & Jarvis, J. (2007). „Just like his dad“: Family background and residency with children among young adult fathers. *Fathering*, 5, 97-110.

Fox, L. G., Bruce, C., & Combs Orme, T. (2000). Parenting expectations and concerns of fathers and mothers of newborn infants. *Family Relations*, 49, 123-131.

Gable, S., Crnic, K., & Belsky, J. (1994). Coparenting within family system: influences on children's development. *Family Relations*, 43, 380-386.

Grubor, S, Mihić, I., Zotović, M., i Petrović, J. (2008). Relacije selfkoncepta adolscenata i procenjenih vaspitnih stilova njihovih roditelja. *Pedagoška stvarnost*, 5-6, 622-635.

Harris, K., Furstenberg, F., & Marmer, J. (1998). Paternal involvement with adolescents in intact families: the influence of father over the life course. *Demography*, 35, 201-216.

Heath, T. (1994). The impact of delayed fatherhood on father-child relationship. *The Journal of Genetic Psychology*, 155, 511-530.

Hoffert, S. (2003). Race and ethnic differences in father involvement in two parent families. *Journal of Family Issues*, 24, 185-206.

Jaramaz, O. (2010). *Karakteristike i funkcionalnost bračnih relacija u Vojvodini*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Kalmijn, M. (1999). Father involvement and perceived stability of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 409-421.

Kodžopeljić, J., Pekić, J, i Genc, A. (2008). Relacije između vaspitnih stavova roditelja i autoritarnosti dece. *Pedagoška stvarnost*, 9-10, 1027-1038.

Krampe, E. (2009). When is the father really there? A conceptual reformulation of father presence. *Journal of Family Issues*, 30, 875-897.

Krampe, E., & Newton, R. (2006). The father presence questionnaire: a new measure of the subjective experience of being fathered. *Fathering*, 4, 159-190.

Lawrence, E., Nylen, K., & Cobb, R. (2007). Prenatal expectation and marital satisfaction over the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 21, 155-164.

Lečić Toševski, D., Draganić Gajić, S., & Stojanović, D. (2001). Poremećaji ličnosti i porodični odnosi. *Psihijatrija danas*, 33, 101-112.

Lee, C., & Doherty, W. (2007). Marital satisfaction and father involvement during the transition to parenthood. *Fathering*, 5, 75-96.

Madden-Derdich, D., & Leonard, S. (2000). Parental role identity and fathers' involvement in coparental interaction after divorce: fathers' perspectives. *Family Relations*, 49, 311-318.

Margolin, G., Gordis, E., & John, R. (2001). Coparenting: A link between marital conflict and parenting in two-parent families. *Journal of Family Psychology*, 15, 3-21.

Marinković, L. (2005). *Uloga oca u porodici: formiranje identiteta kod adolescenata*. Neobjavljeni magistarski rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Marinković, L. (2007). Struktura porodice, procena negativnog odnosa sa ocem i rizična ponašanja adolescenata. U: M. Zotović (ur). *Porodice u Vojvodini: karakteristike i funkcionalnost*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 117-130.

Marinković, L. (2009). *Porodični stres i porodične snage jednoroditeljskih porodica*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Maurer, T. W., Pleck, J. H., & Rane, T. R. (2001). Parental identity and reflected-appraisals: Measurement and gender dynamics. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 309-321.

Mc Bride, B., & Rane, T. R. (1998). Parenting alliance as predictor of father involvement: an exploratory study. *Family Relations*, 47, 229-236.

Mc Hale, J., Kuersten-Hogan, R., Lauretti, A., & Rasmussen, J. (2000). Parental reports of coparenting and observed coparenting behavior during the toddler period. *Journal of Family Psychology*, 14, 220-236.

Mihčić, I. (2005). Uloga vaspitnog stila roditelja u proceni porodice. U: M. Frančeško i M. Zotović (Ur.). *Ličnost u višekulturnom društvu: Psihosocijalni aspekti društvene tranzicije u Srbiji* (str. 238-254). Novi Sad: Odsek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Mihčić, I. (2006). *Značaj uverenja o roditeljskim ulogama kao činilaca kvaliteta roditeljstva*. Neobjavljeni magistarski rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Mihčić, I. (2007a). Karakteristike i funkcionalnost bračnih odnosa u porodicama na teritoriji Vojvodine. U: M. Zotović (ur). *Porodice u Vojvodini: karakteristike i funkcionalnost*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 80-98.

Mihić, I. (2007b). Značaj afektivne vezanosti roditelja za funkcionalnost roditeljskog saveza. U: N. Hanak, A. Dimitrijević (ur). *Afektivno vezivanje: teorija, istraživanja, psihoterapija*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 167-182.

Mihić, I., i Kapor Stanulović, N. (2007). Uverenja o ulogama roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost, 1-2*, 111-127.

Mihić, I., Petrović, J., Zotović, M., i Jerković, I. (2009a). Promene u percepciji kvalitete porodičnih odnosa tijekom adolescencije. Saopštenje na 19. Danima Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb, 22-25. april, 2009. *Program i sažeci priopćenja*, 74.

Mihić, I., i Petrović, J. (2009). Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodičeskog iskustva adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija, 4*, 369-384.

Mihić, I., Zotović, M., i Jerković, I. (2006a). Struktura i sociodemografski korelati porodične klime u Vojvodini. *Psihologija, 3*, 297-312.

Mihić, I., Zotović, M., i Petrović, J. (2006). Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost, 1-2*, 118-134.

Mihić, I., Zotović, M., Petrović, J., i Avić, B. (2009b). Vaspitni procesi u porodici povezanost kvaliteta dijadnih i trijadnih odnosa. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, 41*, 100-115.

Mihić I. (2010). *Činioci uključivanja oca u brigu o detetu*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Moller, K., Hwang, C.P., & Wickberg, B. (2006). Romantic attachment, parenthood and marital satisfaction. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 24*, 233-240.

Moller, K., Hwang, C.P., & Wickberg, B. (2008). Couple relationship and transition to parenthood: does workload matter? *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 26*, 57-68.

Paley, B., Cox, M., Harter, K., & Margand, N. (2002). Adult attachment stance and spouses' marital perceptions during the transition to parenthood. *Attachment and Human Development, 4*, 340-360.

Parke, R. (2002). Fathers and families. In: M. Bornstein (ed). *Handbook of Parenting: vol. 3. Being and Becoming a Parent* (pp. 27 – 74). Mahwah, New Jersey: Erlbaum.

Petrović, J. (2007). Odnosi u porodicama u Vojvodini: Podela uloga, vaspitno

ponašanje roditelja i porodična klima.u: M. Zotović (ur). *Porodice u Vojvodini: karakteristike i funkcionalnost*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Petrović, M. (2008). *Povezanost bračne usaglašenosti sa adaptabilnošću porodica sa detetom osnovnoškolskog uzrasta*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Pinnelli, A., & Fiori, F. (2008). The influences of father involvement in fatherhood and domestic tasks on mothers' fertility expectations in Italy. *Fathering*, 6, 169-191.

Pleck, E. (2004). Two dimensions of fatherhood: the history of „good dad-bad dad“ complex. In: M. Lamb (ed). *The role of the father in child development* (pp. 32 – 57). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.

Pudrovska, T., & Carr, D. (2009). Age at first birth and fathers' subsequent health: evidence from sibling and twin models. *American Journal of Men's Health*, 3, 104-115.

Rane, T., Mc Bride, B.(2000). Identity theory as a guide to understand father's involvement with their children. *Journal of Family Issues*, 21, 347-366.

Repetti, R. L. (1994). Short-term and long-term processes linking job stressors to father-child interaction. *Social Development*, 3, 1-15.

Sarkadi, A., Kristiansson, R., Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies. *Acta Paediatrica*, 97, 153-158.

Schoppe-Sullivan, S., Mc Bride, B., Ringo Ho, M. (2004). Unidimensional versus multidimensional perspectives on fathers involvement. *Fathering*, 2, 147-163.

Sharabany, R., Scher, A., Krauz Gal, J. (2006). Like fathers, like sons? Fathers attitudes to childrearing in light of their preceived relationships with own parents and their attachment concerns. In: O. Mayseless (ed). *Parenting representations: theory, research and clinical implications* (pp. 239 – 262). Cambridge: University Press

Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: new scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and Family*, 38, 15-28.

Spanier, G.B. (1989). *Manual for the dyadic adjustment scale*. New York: Multihealth systems, Inc.

Spanier, G. B., & Thompson, L. (1982). A confirmatory analysis of the Dyadic Adjustment Scale. *Journal of Marriage and Family*, 44, 731-738.

Teitler, J. (2001). Father involvement, child health and maternal health behavior. *Children and Youth Services Review*, 23, 403-425.

Todorović, J.(2004). Vaspitni stilovi u porodici i stabilnost samopoštovanja adolescenata. *Psihologija*, 37, 183-193.

Videon, T. (2005). Parent-child relations and children's psychological well-being: do dads matter? *Journal of Family Issues*, 26, 55-78.

Volling, B., & Belsky, J. (1992). The contribution of mother-child and father-child relationships to the quality of sibling interaction: a longitudinal study. *Child Development*, 63, 1209-1222.

Vujović, T.(2004). Uticaj poremećaja porodičnih odnosa na psihosocijalni razvoj djece u porodicama očeva alkoholičara. *Socijalna misao*, 11, 51-70.

Vukobrat, G. (2010). *Relacije afektivne vezanosti žena u odraslom dobu sa procenom prisustva roditelja u detinjstvu*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Williams, S., & Kelly, F. (2005). Relationships among involvement, attachment and behavioral problems in adolescence: examining father's influence. *The Journal of Early Adolescence*, 25, 168-196.

Zotović, M., Mihić, I., i Petrović, J. (2007). Sociodemografske i psihološke karakteristike tradicionalnih i egalitarnih porodica u Vojvodini. U: M. Biro, S. Smederevac (ur). *Psihologija i društvo* (str. 151 – 162). Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet.

Ivana Mihić

Father involvement: effects of experiences from the family of origin and quality of relations within family of procreation

The research presented in this paper aimed to describe effects from the two domains of possible determinants of father involvement: experiences with father in the family of origin and current relations creating context of developing fathering role (marital and co-parenting relations).

The sample consisted of 247 fathers from the families with preschool aged children from Vojvodina. The fathers gave information on self-assessed involvement in child-care, as well as on experiences regarding father-child relations in family of origin, quality of marital relations and parenting alliance. Father's attachment style was also assessed.

The results indicate multiple determination of father involvement, with observed direct effects of contextual determinants. Father's experiences from his own childhood, have both direct effects on his involvement in child care, and indirect- by creating basis for better marital and co- parental relations.

Key words: father involvement, determinants of father involvement